

Petr H o l o d ň á k , muzeum Žatec

Miroslav B a r e š , Výzkumný ústav keramiky Karlovy Vary

Příspěvek k provenienci a technologii pozdnělaténské malované keramiky v severozápadních Čechách

(Předběžné výsledky exaktního studia)

1. Úvod

Všeobecně a dlouhodobě vžitá archeologická praxe činí z keramiky především předmět typologického a chronologického studia. Tento jednostranný přístup však do značné míry omezuje výpovědní možnosti tak důležitého pramene, jakým keramika je. Navíc klasické metody již v mnoha směrech nepřinášejí ani po opakovaném úsilí uspokojivé či jednoznačné výsledky. Metodicky nezbytnou se tedy jeví při studiu staré keramiky aplikace exaktních přírodovědných metod, které nejenže dovolují rozšířit okruh problémů, jež je možno za pomoci keramiky řešit (např. identifikace výrobních center, provenience, technologie výroby jako složek pravěké ekonomiky), ale staví celé bádání na podstatně spolehlivější bázi. První a úspěšné kroky byly v tomto směru u nás již podniknuty (cf. Bareš - Lička 1976; Lička - Bareš 1979; Bareš - Lička - Růžičková 1982; Gosden 1985; a d.).

Jedním z esteticky nejpůsobivějších druhů pravěké keramiky je pozdnělaténská (oppidální) malovaná keramika (cf. např. Maier 1970; Břeň 1973). Kromě estetických kvalit, náročných na zvládnutí kvalifikovaných technologických procesů přípravy a nanášení barevných dekorů, obsahuje tato keramika i významný aspekt sociálně ekonomický. Ten spočívá v tom, že její výskyt registrujeme v drtivé většině v prostředí oppid, tedy hypoteticky u jejích výrobců nebo u majetkově potentnějších vrstev obyvatelstva, které si tuto keramiku mohly opatřit k uspokojení svých potřeb buď přímo nebo nepřímo jako "obal" na určité druhy luxusního zboží (víno, olej?). Jen ojediněle je malovaná keramika zjištěna na rovinných sídlišťích zemědělského nebo i výrobního charakteru.

Naši pozornost jsme zaměřili na nálezy malované keramiky z makroregionu keltského osídlení v severozápadních Čechách (Podkrušnohoří) především s úsilím o zjištění její proveniencce a technologických charakteristik, ale i sociálně ekonomických aspektů jejího výskytu na rovinných sídlištích a chronologických otázkou souvisejících s kontaktem a výměnou keltského obyvatelstva germánským etnikem. Protože dva prvně jmenované okruhy problémů nebylo možno spolehlivě řešit klasickými archeologickými metodami, zvolili jsme cestu exaktního zkoumání vzorků keramiky přírodovědnými metodami, které provedl M. Bareš ve Výzkumném ústavu keramiky v Karlových Varech.

Ze třinácti registrovaných lokalit s nálezy malované pozdnělaténské keramiky, které se koncentrují v povodí střední Ohře (8 lokalit), v povodí střední Bíliny (3 lokality) a v povodí Labe mezi Litoměřicemi a Ústím n.L. (2 lokality - viz mapa 1) bylo analyzováno celkem devět vzorků malované keramiky (ostatní jsou buď nedostupné nebo se ztratily), dále dva srovnávací vzorky z oppida Stradonice (okr. Beroun) a Manching (Bavorsko/MSR), jakož i kontrolní vzorky jemné na kruhu točené keramiky z pěti lokalit a dva vzorky zeminy odebrané v blízkosti nálezu laténských hrnčířských pecí v Lovosicích a Lhotce nad Labem (cf. Zápotocký 1973, 159-161, obr. 20). Vyhodnocení analýz není dosud uzavřeno, takže předložené výsledky je nutno považovat za předběžné.

2. Otázka proveniencce malované keramiky v severozápadních Čechách

V dosud publikovaných názorech na charakter výroby, distribuce a provenienci malované keramiky v Čechách a na Moravě panuje značná nejednotnost (cf. tab. 1). Její výrobu kladou jednotliví autoři do center, hrnčířských kolonií, vyhlášených hrnčířen atd. J. L. Píč (1903, 95) popírá dovoz, ostatní připouštějí možnost dálkového obchodu (Manching, Pomohani??), ale i místní výrobu na některých našich oppidech (především na Stradonicích). Pro všechny názory je společné, že vycházejí ze sledování četnosti výskytu malované keramiky a z tzv. informované intuice autorů, event. tradování starších, stejně nepodložených názorů. Faktem zůstává, že přímé důkazy výroby malované keramiky jak v Čechách tak na Moravě dosud chybí.

Domníváme se, že jedinou cestou k řešení vytčené problematiky jsou právě přírodovědné analýzy. Jednotlivé vzorky byly proto podrobeny chemické, rentgenografické, gravimetrické termické analýze, zkoumání základních fyzikálních parametrů (t.j. nasákavost, objemová hmotnost, měrná hmotnost, pórovitost, zastoupení základních strukturních jednotek) a aproximativního mineralogického složení.

Dosavadní výsledky z makroregionu Podkrušnohoří a vybraných vzorků z oppida Stradonice a Manching lze shrnout přibližně takto:

1. Analyzované vzorky malované keramiky z regionu středního Poohří (Lomazice, Vikletice, Oploty a Třískolupy) vykazují znaky značně nekompaktního souboru. Zcela jistě nepocházejí z jednoho výrobního centra. Vzorek z Vikletic má charakteristiky blízké vzorku ze stradonického oppida. Naproti tomu u vzorku z Lomazic lze prohlásit, že se od stradonického diametrálně odlišuje. Vzorek z Třískolup vykazuje řadu extrémních hodnot, lišících se od všech ostatních vzorků z celého Podkrušnohoří, ale i Stradonic a Manchingu.
2. Naproti tomu vzorky z regionu střední Bíliny a povodí Labe mezi Litoměřicemi a Ústím n.L. (Radovesice - 2 polohy, Střekov, snad i Bžany a Lovosice) vykazují znaky podstatně kompaktnějšího souboru bez extrémních odchylek.
3. Vzorek z oppida Manching v NSR se diametrálně liší od všech ostatních vzorků z Čech.

Ponecháme-li prozatím stranou jistě diskutabilní otázku reprezentativnosti sledovaného souboru, pak je možno formulovat hypotézu, že malovaná keramika v SZ Čechách pochází minimálně ze čtyř až pěti výrobních míst (center). Zatím nic nenasvědčuje tomu, že by byla snad vyráběna v Podkrušnohoří, takže v lokálním slova smyslu je možno všechny nalezené zlomky považovat za importy, přičemž některé (Vikletice II) mohou snad pocházet ze Stradonic, pokud se ovšem prokáže, že i stradonická malovaná keramika není importovaná. Na základě provedených analýz lze dále prohlásit, že ani jeden zlomek nebyl však importován z Manchingu. Identifikace výrobních míst (center), odkud byla keramika pravděpodobně v určitém okruhu importována však bude proveditelná snad až po cílevědomém studiu naznačenou metodikou

minimálně v celočeském měřítku.

V případě analýz kontrolních vzorků jemné na kruhu točené (nemalované) keramiky byla prokázána významná shoda mezi střepem z Radovesic (obj. 97/78) a Trískolup (obj. 3/1937), kde by se mohlo jednat snad o zboží z jedné keramické dílny. Vzdálenost obou lokalit vzdušnou čarou je 19 kilometrů. Naskýtá se otázka, zda by se nemohlo jednat o zboží z hrnčířských pecí zjištěných v rámci lovosické sídelní aglomerace (Lovosice a Lhotka n.L.: Zápotocký 1973) ve vzdálenosti 16 a 32 kilometrů od obou lokalit. Proto jsme provedli odběr vzorků hlíny poblíž místa nálezu obou pecí, jejichž rozborů by měly napomoci k řešení problému. Výsledky rozborů však zatím nejsou k dispozici. Právě z oblasti lovosické sídelní aglomerace docházelo např. k distribuci rotačních žernovů mnohdy na podstatně větší vzdálenosti (Waldhauser 1981, Mapa 2, *passim*).

3. Poznatky o technologii malované keramiky

Technologické charakteristiky analyzovaných vzorků budou souborně zveřejněny v připravované publikaci (Holodňák - Bareš 1987). Zatím lze konstatovat, že sledované charakteristiky malované keramiky (vypalovací teplota, podíl základní hmoty, ostřiva a pórů, nasákavost atd.) se prakticky výrazně neliší od analyzovaných vzorků jemné (nemalované) keramiky. Např. vypalovací teplota se pohybovala u obou druhů keramického zboží v rozmezí cca 800 až 850^oC. Výlučnost malované keramiky jako určitého druhu luxusního zboží tedy spočívala buď v náročné technologii opatřování nádoby malovaným dekorem (složení a původ použitých barviv nebylo možno pro velmi malé rozměry nalezených střepů analyzovat) nebo nikoliv v nádobě samotné, ale jejím obsahu.

4. Chronologie nálezů malované keramiky

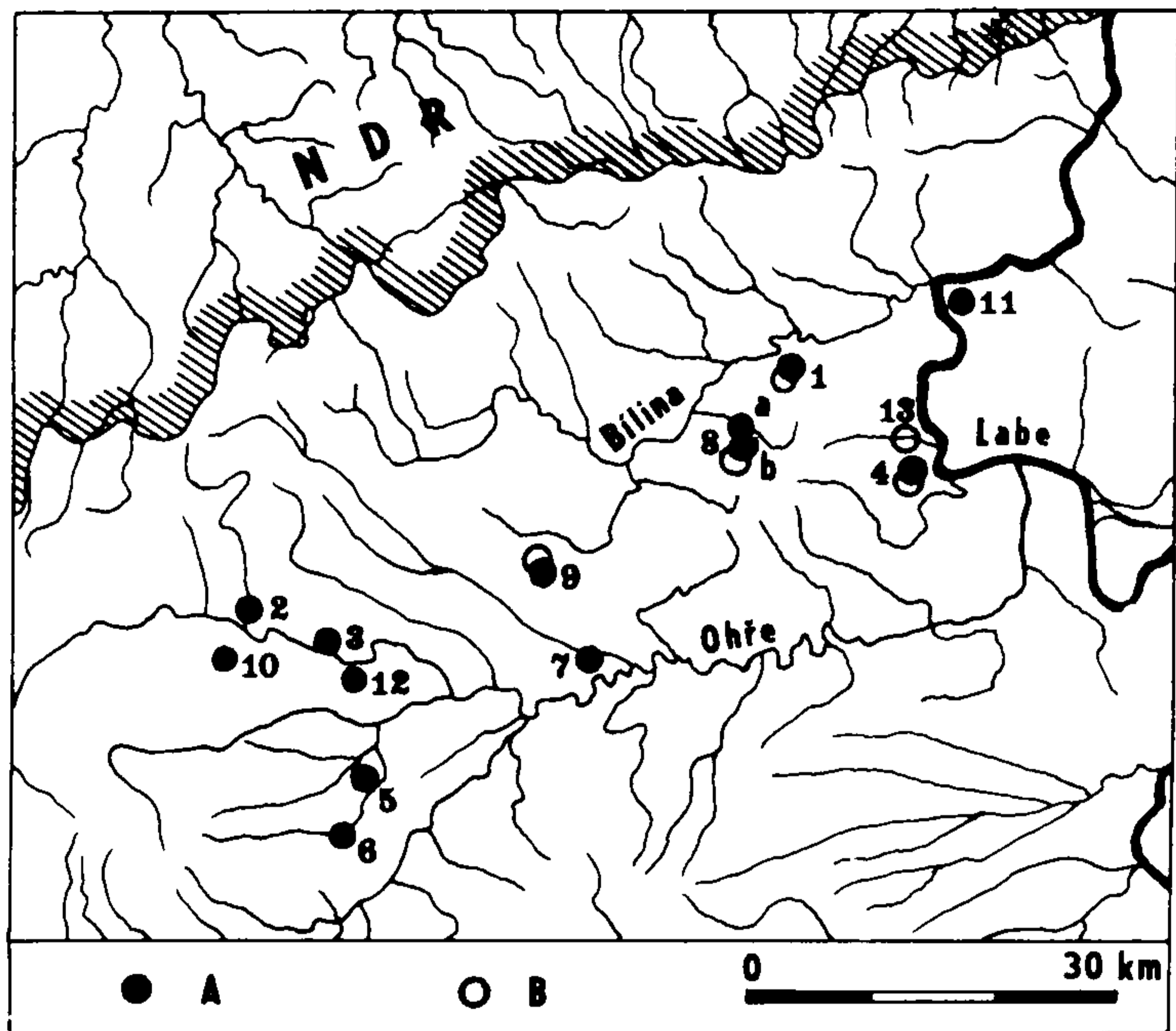
Počátek výskytu malované keramiky v SZ Čechách je datován keramickým inventářem z obj. 97 z Radovesic v poloze Za kostelem a Vikletic do stupně LT C (resp. LT C2). Z chronologického hlediska je významná okolnost konce výskytu malované keramiky v Podkrušnohoří. Převážná většina dobře dokumentova-

ných nálezů pochází z objektů laténskořímského horizontu, časné a starší doby římské (celkem 5 lokalit - lokalita Bžany datována J. Muškou do římského stupně B2!), tedy z období, kdy oppida i ostatní pozdnělaténské struktury již neexistovaly. Tento jev jistě není náhodný a nelze jej ve všech případech vysvětlit jako druhotné intruze, byť by to na některých lokalitách s osídlením v době laténské až starší době římské bylo teoreticky možné (Lovosice, Kadaň - Jizerka).

Naskýtá se druhá možnost interpretace tohoto jevu, že totiž datování těchto souborů je nutně posunout v absolutní chronologii před zlom letopočtu, což by znamenalo, že k výměně keltského obyvatelstva germánským etnikem muselo aspoň v části Čech dojít už před historicky doloženým tažením Marobuda v letech 9 až 6 př. n. l. Analýzu závěrečného horizontu keltských oppid v Čechách na základě konfrontace historických pramenů, numismatiky a archeologie provedl J. Waldhauser (1983), který se domnívá, že k zániku keltských struktur a výměně obyvatelstva v Čechách došlo nejpozději v období třetí čtvrtiny 1. stol. př.n.l. Připustíme-li platnost jeho hypotézy pro oblast SZ Čech, pak by výskyt malované keltské keramiky v objektech laténsko-římského horizontu a starořímského období byl projevem kontaktu germánských dobyvatelů s prostředím keltských oppid v ostatních částech Čech. Okolnosti časnější výměny keltského obyvatelstva SZ Čech germánským etnikem se zdá nasvědčovat i zvýšená koncentrace výskytu republikánských denárů právě v této oblasti, zatímco mince mladší se koncentrují především v SV Čechách (Pravěké dějiny Čech 1978, 720).

Literatura

- Bareš, M. - Lička, M. 1976: K exaktnímu studiu staré keramiky. K otázkám vztahu vypíchane a lengyelské kultury, SbNM XXX, č. 3-4.
- Bareš, M. - Lička, M. - Růžičková, M. 1982: K technologii neolitické keramiky II, SbNM XXXVI, č. 3-4.
- Břeň, J. 1966: Třísov, keltské oppidum. Praha.
- 1973: Pozdnělaténská malovaná keramika v Čechách, SbNM XXVII, č. 4-5.
- Filip, J. 1959: Keltská civilizace a její dědictví. Praha.
- Gosden, Ch. 1985: The production and exchange of La Tene a wheel-turned pottery in Bohemia. (Nepubl. rukopis)
- Holodňák, P. - Bereš, M. 1987: Pozdnělaténská malovaná keramika v severozápadních Čechách. Příspěvek ke studiu laténské keramiky exaktními metodami. (V přípravě pro Archeologické rozhledy).
- Jansová, L. 1965: Hrazany, keltské oppidum na Sedlčansku. Praha.
- Lička, M. - Bareš, M. 1979: Antropomorfní nádoba lengyelské kultury z objektu č. VI/30 z Buštěhradu, okr. Kladno, SbNM XXXIII, č. 2-3.
- Ludikovský, K. 1970/71: K problematice technologie laténské keramiky, SbČSSA 4, 89-95
- Maier, F. 1970: Die bemalte spätlatene Keramik von Manching. Wiesbaden.
- Meduna, J. 1980: Die latenezeitlichen Siedlungen in Mähren. Praha.
- Motyková, K. - Drda, P. - Rybová, A. 1978: Závist - keltské oppidum ve středních Čechách. Praha.
- Píř, J.L. 1903: Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Starožitnosti země České II/2. Praha.
- Pravěké dějiny Čech (PDČ) 1978: Příspěvky autorského kolektivu zpracoval R. Pleiner s A. Rybovou. Praha.
- Waldhauser, J. 1981: Keltské rotační mlýny v Čechách, PA LXXII, 153-221.
- 1983: Závěrečný horizont keltských oppid v Čechách, SlA XXXI, 325-348.
- Zápotocký, M. 1973: Keltská pohřebiště na Litoměřicku, AR XXV, 139-184.

Nálezy pozdnělaténské malované keramiky v severozápadních Čechách: 1 - Bžany, o.Teplice; 2 - Kadaň-Jizerka, o.Chomutov; 3 - Lomazice, o.Chomutov; 4 - Lovosice, o.Litoměřice; 5 - Oplo-ty, o.Louny; 6 - Podbořany, o.Louny; 7 - Postoloprty, o.Louny; 8a - Radovesice, poloha Za kostelem, o.Teplice; 8b - Radovesice 123, o.Teplice; 9 - Třískolupy, o.Louny; 10 - hradiště Úhošť, k.ú. Úhošťany, o.Chomutov; 11 - Ústí n.Labem-Střekov, o.Ústí n.L.; 12 - Vikletice, o.Chomutov (A - plná kolečka). Srovnávací vzorky jemné nemalované na kruhu točené keramiky (B - prázdná kolečka): 1 - Bžany; 4 - Lovosice; 8b - Radovesice; 9 - Třískolupy; 13 - Lhotka n.Labem, o.Litoměřice. Kresba autor.